

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ РОЛІ І ВАГИ БІБЛІОТЕК ЯК СУЧАСНИХ СЕРВІСІВ ТА ІНФРАСТРУКТУРНИХ КОМПЛЕКСІВ КУЛЬТУРИ

*(оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та
неопублікованими документами)*

Нині в нашій державі втрачається темп підтримки і розбудови такого важливого громадського інституту людяності, як місцева бібліотека. Це відверто засмучує, адже кращого місця для комунікацій та самовдосконалення годі й шукати.

Одним із варіантів вирішення цієї проблеми є переосмислення ролі та ваги бібліотек як сервісів та інфраструктурних комплексів, покликаних формувати новий соціокультурний контекст середовищ життя сучасних громад. Особливо, якщо підійти до наявної проблематики інноваційно, в парадигмі креативного дизайну культурних індустрій [1].

«Майбутнє бібліотек в Україні у тому, щоб стати не лише книгосховищами, які уможливають широкий публічний доступ до книжок, періодики, інтернету тощо, а й соціальним центром місцевих громад», – переконана Лариса Лугова, директорка Львівської обласної бібліотеки для дітей, членкиня президії Української бібліотечної асоціації (УБА). Натомість, характеризуючи нинішню ситуацію у бібліотечній царині, вона констатує, що процеси, які в ній відбуваються, радше можна назвати реформуванням або оптимізацією, оскільки проблеми залишилися ті, що й були: матеріальна база, старіння кадрів, непрестижність професії, нерозуміння потенціалу бібліотек тощо. Якби заклади культури інтенсивніше розвивалися, зауважує фахівчиня з бібліотечної справи, можливо, й не було б у нас сьогодні таких проблем із територіями, мовою та самоідентифікацією.

Не зайве нагадати, що бібліотеки – це потужний чинник розвитку культурної та освітньої інфраструктури країни. Масовий доступ до книжок і друкованої преси сформував не одне покоління людей мислячих, раціональних, сконцентрував знання людства та відточив розум. Сучасний світ постав саме за-

вдяки написанню, поширенню та читанню довжелезної лави книжок, які містять у собі досвід і знання людей, а ще – безліч ідей, методів і стратегій.

Читання як процес – це не лише спосіб передання знань, а й особливий тренажер величезної кількості ментальних і когнітивних навичок, що убезпечує суспільство від люмпенізації, яка добре вкладається не тільки в пострадянський, а й у глобальний тренд «суспільства споживання». Адже людина, здатна до креативу і критичного ставлення до речей та процесів довкола себе, є вже не об'єктом політики, а її суб'єктом, тобто самостійним діячем. І, певна річ, такі явища, як популізм та відсутність культури читання, взаємопов'язані.

В 1991 році Україна посідала 47-ме місце в світі за Індексом людського розвитку (HDI), а в 2017-му опустилася до 88-го. Показово, що паралельно з просіданням нашої країни в рейтингу відбувалося і скорочення культурної інфраструктури, зокрема бібліотек. Для порівняння: станом на 1991 рік в Україні діяло 25,3 тис. бібліотечних закладів, а на 2017-й – 16,8 тис. [2; 3].

До слова, щороку в багатьох країнах світу чисельність бібліотек зменшується. Українські ж книгозбірні поки що кількісно переважають, проте якісні показники, на жаль, демонструють протилежні результати, особливо за таким показником, як активність користувачів.

Власне, питання не в кількості бібліотек, а радше в якісному наповненні книжкових фондів і в тому, наскільки заклади культури відповідають вимогам часу й потребам громади – як сучасний публічний простір, а не суто книгосховище та місце індивідуальної читацької практики.

Від радянського минулого наша країна успадкувала потужну бібліотечну мережу, ресурс, який наразі потребує аудиту й переформатування відповідно до потреб сучасності. Тож, як стверджують фахівці, назрілим питанням для мережі публічних книгозбірень є організація їхньої діяльності в контексті проведення в Україні децентралізації, зокрема створення об'єднаних територіальних громад – ОТГ [2; 4].

Логіка, закладена в процес децентралізації, що триває в Україні, передбачає передачу значних повноважень і бюджетів від державних органів до органів місцевого самоврядування. Так чи інакше йдеться про переведення влади з вертикальної площини в горизонтальну. Зрозуміти, навіщо окремим територіальним громадам будувати нові дороги чи стимулювати розвиток бізнесу на місцевому рівні, – справа не така вже й складна. Значно складніше з процесами, наслідки яких не відразу швидкі та видимі, проте дуже вагомими для стратегічних інтересів держави, як-от сфера культури.

Олена Правило, співзасновниця Конгресу активістів культури, так коментує зв'язок децентралізації і культури в Україні: «Наразі упорядники на місцях не розуміють, що робити з культурою. Децентралізація в сфері культури потре-

бує певною мірою навчання та більшого розуміння того, як можна розвивати її на локальному рівні, тому що таких знань нині просто немає. Є більш-менш усвідомлення, як розпоряджатися господарськими речами, а що робити з культурою на місцях, окрім того, щоб навчати дітей музики, співу, малювання, у регіонах не так часто тямлять».

Однак один з найгірших сценаріїв – це коли місцева влада стає заручником ситуації і не надто знає як діяти в умовах нинішнього переформатування. В результаті зі зміною підпорядкування автоматично закриваються бібліотеки (бо колишнє управління зникає, а під нове їх ніхто не бере) [5].

На прикладі Житомирської області видання «Урядовий кур'єр» спробувало з'ясувати, яким чином на місцях вирішують проблеми, пов'язані з функціонуванням бібліотечних мереж, зокрема на рівні ОТГ.

В 2014 році на Житомирщині було 918 бібліотек, з яких 796 діяли в сільській місцевості. На початок 2019-го кількість книгозбірень скоротилася до 749, а в селах – до 633, тобто за останні чотири роки закрився майже кожен п'ятий заклад. Насправді, зазначає Віктор Шпак, автор журналістського матеріалу-дослідження «Парадокси бібліотечної мережі» на шпальтах «Урядового кур'єра», ситуація ще гірша, бо офіційна статистика не враховує тих установ, де не обслуговують читачів через нестачу бібліотекарів чи з якихось інших причин.

Наприклад, уже поганою традицією стало те, що книжкові фонди фактично закритих бібліотек не списують і не передають до інших книгозбірень, а довіряють обслуговування читачів «іншим працівникам клубних закладів». Логіку таких рішень зрозуміти просто, адже в селі важко знайти освічену людину, згодну працювати на 0,75, половину чи навіть чверть мізерної ставки бібліотекаря. Торік на Житомирщині серед 1162 бібліотечних фахівців 517, тобто 44 %, працювали неповний робочий день. На селі ситуація ще гірша. Тут із 639 бібліотекарів аж 467, тобто 76,6 %, не мали повної ставки.

Неприємно вражає і те, що в 20-х бібліотеках області немає електрики й освітлення, в 350-ти (тобто в 45,8 % закладів) узимку нема опалення. Крім того, 70 установ потребують капітального, а 503 – поточного ремонту.

Не набагато краща ситуація із забезпеченням книжками, бо, приміром, у Білокоровицькій ОТГ 2018-го року отримали 23 примірники книжок, а періодичних видань зовсім не передплачували через «нестачу фінансування». Так само вчинили у Брониківській ОТГ, а в Миропільській ОТГ за минулий рік поповнили бібліотечні фонди 93-ма книжками та передплатили 12 комплектів періодичних видань, серед яких жодного примірника загальноукраїнських газет не розважального спрямування. І цей перелік можна продовжувати.

Навіть у Житомирі, де витрачають десятки мільйонів гривень на благоустрій території та створення в школах дороговартісних медіатек, міські бібліотеки в 2018 році витратили на передплату періодики мізерні 58 тисяч гривень. У підсумку на 15 структурних підрозділів Централізованої бібліотечної системи міста вже традиційно надходить лише один на всіх примірник газети «Урядовий кур'єр». Така сама ситуація і з іншими загальноукраїнськими виданнями нерозважального спрямування. Тож охочі прочитати конкретне видання мають спочатку з'ясувати, в якому саме філіалі є єдиний на всі бібліотеки обласного центру комплект газети та їхати туди для ознайомлення з ним.

«Тривала практика спілкування з головами облдержадміністрацій та їхніми заступниками з питань культури свідчить про два традиційні аргументи на закиди про тотальну нестачу періодики в бібліотеках області. Мовляв, „Урядовий кур'єр” і „Голос України” там є, однак ці видання передплачують за пільговою ціною коштом благодійників, бо так значно дешевше. На жаль, це неправда, бо в області 749 бібліотек, а в серпні цього року на Житомирщину надходить 645 примірників нашої газети, і не більш як третина з них, за найоптимістичнішими припущеннями, справді потрапляє у фонди бібліотек», – наголошує Віктор Шпак.

Ще більш недолуге, за його словами, твердження про масову комп'ютеризацію бібліотек, завдяки чому відпадає потреба в передплаті періодики на паперових носіях, оскільки насправді лише в 206-х книгозбірнях, тобто в кожній четвертій, є цей атрибут цивілізації. І лише у 149-ти бібліотеках, тобто в кожній п'ятій, є доступ до інтернету.

Загалом більшість книгозбірень області швидше нагадують склади радянської літератури, ніж заклади культури незалежної України. Щоправда, минулий рік став одним із найбільш успішних: фонди поповнили аж 308,4 тисячі одиниць, що дало змогу списати 406,4 тисячі одиниць макулатури. Однак порівняно з мільйонами книжок та інших видань, що ними володіють бібліотеки області, йдеться лише про 1,5 % оновлення фондів, що за нинішніх темпів може тривати й півсторіччя.

Викликає занепокоєння і той факт, що торік із 308,4 тисячі одиниць нових надходжень лише 50,6 тисячі, або 16,4 %, потрапили до сільських бібліотек, хоч на Житомирщині розподіл між міським й сільським населенням становить 60 і 40 %, тобто тут списали втричі більше книжок, ніж отримали. «Напрошується висновок, що у більшості новостворених ОТГ бракує не коштів, а розуміння важливості ролі бібліотек», – підсумовує журналіст [6].

Подібна ситуація спостерігається і в інших областях, де за останні два десятиліття вже закрилися сотні книгозбірень, і на сьогодні їхня кількість продовжує невпинно зменшуватися, а разом худне й бібліотечний фонд. Головна

причина – в зменшенні кількості жителів по селах та браку коштів на утримання бібліотек, адже згідно із законодавством, там, де проживає менше, ніж 200 людей, утримання закладів культури не фінансується.

В об'єднаних громадах мешканці самі вирішують, що їм робити з такими закладами, приміром села з малою кількістю населення обслуговують виїзні бібліотеки. Це непоганий варіант і на сьогодні чи не єдиний можливий вихід із ситуації. Щодо самих приміщень, то вони залишаються на балансі місцевої громади, яка може розпоряджатися ними на власний розсуд. І вже є позитивні приклади, коли кошти громад витрачають за прямим призначенням [7].

Як відзначає Олена Правило, співзасновниця Конгресу активістів культури, в бюджетах на локальному рівні декілька років поспіль існує певний профіцит, а це, хоч як дивно, – виграшна ситуація для місцевих закладів культури.

Зокрема, на Донеччині та Луганщині, де так само в деяких містах за 20 останніх років не було зроблено ані ремонтів, ані закупівлі техніки для об'єктів культури, нещодавно для місцевих бібліотек придбали проєктори та відремонтували окремі зали. Й відбулося це коштом не донорів, а місцевих бюджетів [5].

Креативно підійшли до переформатування роботи закладів культури на Вінниччині. Тут Іллінецька ОТГ усі бібліотеки та будинки культури об'єднала під координацію Центру культури, мистецтва та естетичного виховання. Оскільки ж Україна розвивається в проєвропейському напрямі, громада вирішила організувати мультимедійні бібліотеки. Перша з них відкрилася для відвідувачів у селі Павлівка, а друга – у Василівці, в приміщенні відновленого будинку культури. В планах Іллінецької ОТГ також облаштувати бібліотеки сучасного формату й в деяких інших селах області [8].

Керівник Ресурсно-інформаційного центру «Громади Вінниччини» Андрій Кавунець підкреслює, що наразі перед ОТГ постають два головні виклики: по-перше, це теперішня інфраструктура об'єктів, які виконують культурні функції – є окремо школа з бібліотекою, сільська бібліотека та будинок культури або клуб. Раніше їх не об'єднували, оскільки вони підпорядковувалися різним відділам районних державних адміністрацій. Тепер об'єднана громада сама управляє цими сферами, а отже, з'явилася можливість оптимізації.

По-друге, часто навіть наявність об'єктів культури не гарантує активності в громаді. «Тому ми рекомендуємо орієнтуватися не на приміщення, а на якість надання послуг, – каже Кавунець. – Варіанти можуть бути різними. Ми часто обговорюємо з громадами питання об'єднання сільських і шкільних бібліотек в одну з утворенням центру надання інформаційних послуг. Є громади, які всю культурну активність зводять до шкіл (вони опалюються взимку, на відміну від будинків культури, і можуть приймати відвідувачів сім днів на тиждень), тобто школа може стати центром» [7].

Активно обговорюють реформування закладів культури і на Буковині. Зокрема під час тренінгу «Моделювання системи управління закладами культури в ОТГ», який проходив за ініціативи Чернівецького центру розвитку місцевого самоврядування, створеного під егідою Програми «U-LEAD з Європою» та за сприяння Мінрегіону, обговорювали механізми залучення місцевого населення до відвідування сільських бібліотек і клубів.

Серед проблем реформування цієї сфери фахівці називають нерозуміння в багатьох випадках ролі сучасного культурного закладу для мешканців громади. Потрібно змінювати підхід до роботи, оскільки більшість бібліотек в їхньому нинішньому застарілому форматі перестали бути центром притягання людей, а разом відмовитися від застарілого загального уявлення про те, що бібліотека – це тільки місце, де можна взяти книгу.

«Зараз бібліотеки мають по суті стати такими культурними центрами і простором, де люди не просто придуть читати книги, а й займатимуться якимось дозвіллям, спілкуватимуться між собою. Там потрібно проводити різні заходи – зустрічі з письменниками, майстер-класи, навчання для людей з різних тематик», – говорить радник з питань децентралізації Чернівецького ЦРМС Тарас Прокоп. Як приклад він наводить позитивний досвід Польщі, де відбулася реформа децентралізації. За його словами, в Україні, хоч і повільно, але теж з'являються такі реформовані культурні простори. Наприклад, у Тербовлянській ОТГ Тернопільської області створили сучасні центри культури і дозвілля, де бібліотеки надають різноманітні послуги, зокрема таку, як «дитина на годину».

«Окремо в бібліотеках можна створювати такі собі медіа-центри, – продовжує Прокоп. – Коли бібліотека робить якийсь відеоматеріал, робить новини для громади, висвітлює різні події, які відбуваються у межах громади, тощо. В такому випадку обов'язково повинен бути ресурс – сайт чи сторінка в соцмережах, де б оперативно анонсували події, інформували про них» [9].

То що ж робити з книгозбірнями, які перестали виконувати своє функціональне призначення? Чи можливо перетворити стару радянську бібліотеку в сучасний арт-майданчик, створивши вільний креативний простір для всіх категорій населення?

Луганська обласна універсальна наукова бібліотека, яка переїхала через окупацію рідного міста в Старобільськ, славиться своєю активністю та нестандартним підходом до роботи. Багато в чому завдяки своїй команді. В цьому глибоко переконаний Сергій Летючий, активіст, фронтмен групи Flying Swan і працівник бібліотеки.

«Наша команда бачить формат бібліотек, коли це не тільки книги. Бібліотека – це новий арт-простір з можливістю навчатися, культурно розвиватися,

реалізувати свої проєкти. Ми ж хочемо зробити бібліотеку цікавою для всіх – для молоді, для дорослого, для людини з інвалідністю. Я вважаю, що бібліотеки зараз дуже актуальні. Адже освіта і саморозвиток сьогодні у тренді. Зараз актуально отримати місце, де молодь може навчатися, культурно розвиватися, відпочивати. Це альтернатива хабам. І мова не тільки про молодь, а й про дорослих людей. Зараз немає поняття „пенсіонер, який сидить на лавочці” і лускає насіння. Життя глобально змінюється і люди не хочуть у 65 років так проводити час. У літніх людей можливо є інша система бачення, але є навички і досвід, і їм теж потрібно допомогти працювати з комп’ютерами, в інтернеті. Бібліотека – вільний майданчик для всіх людей», – підкреслює він.

Говорячи про секрети успіху, активіст акцентує увагу на якісному складі команди реформаторів: «У бібліотеці має бути не тільки людина, яка займається книгами, а ряд людей, які організують і популяризують бібліотеки в місті. Це івент-менеджер, який відповідає за організацію всіх заходів, це SMM-менеджер, який веде соцмережі, дизайнер, фотограф, райтер. У нас в бібліотеці є такі люди – це прес-центр, який всім цим займається» [10].

Стереотипи на кшталт «тиша має бути в бібліотеці» спробували подолати в Херсонській обласній науковій бібліотеці ім. О. Гончара, зробивши це в незвичний спосіб – встановили книгобайк. На цьому велотренажері можна читати безпосередньо під час тренування, оскільки є змога зручно розташувати книгу чи планшет. Ця новинка центру «Вікно в Америку» доступна всім користувачам бібліотеки. Книгобайк працює вже три місяці й встиг стати дуже популярним – за цей час відвідувачі книгозбірні різного віку разом «проїхали» 512 км [11].

Звідси виникає питання змісту й технологічно-креативного наповнення просторів нинішніх бібліотек. Бо, як вже зазначалося вище, лише нагромадження книг у спеціалізованому приміщенні зараз не можна вважати достатнім для того, щоб відповідати призначенню. Бібліотека сучасності має стати інфраструктурно-сервісним середовищем, де пануватиме ігрова стилістика спілкування з відвідувачами, а рушійною силою цього процесу буде модерація позитивних енергетик та настроїв, унікальні дизайнерські моделі мотивацій та заохочення. Тобто там має бути цікаво і дорослим, і дітям, туди має тягти, там має бути тепло від людяності спілкування [1].

Зазвичай незабутнє враження справляють публічні простори зарубіжних бібліотек, причому справа не стільки в архітектурних принадах, суперсучасних технологіях тощо, а в свободі самовираження та атмосфері комфорту, якій серед іншого сприяє безперешкодність доступу до приміщень, фондів і додаткових послуг. А що з цим у нас?

Будьмо відвертими, бібліотека в пострадянському просторі – це не завжди те місце, де можна призначити побачення, ділову зустріч або ж просто посидіти з кавою і ноутбуком. Це радше невидима територія, архаїчна й неприваблива, котрій бракує відкритості та яка заслуговує хіба на іронію.

Як експеримент спробуйте, наприклад: вільно зайти в поважну бібліотеку без читацького квитка; провести свого друга-туриста, який хоче зробити кілька знімків на пам'ять не лише на смартфон, а й на професійну камеру; прогулятися між книжкових полиць і відразу взяти книжку, яка вас зацікавила, щоб попрацювати з нею там, де вам зручніше, з горнятком кави. Годі й казати, що всі згадані спроби можуть призвести до фатальних наслідків [12].

«Виглядає не як Welcome!» – кажуть іноземні гості, яким довелося відвідати публічні бібліотеки в Україні. Це дуже точне спостереження сторонніми очима за загальноприйнятими в нас традиціями комунікації. Тут закладено багато сенсів, які не просто пояснити. Бо ззовні українські бібліотеки бувають доволі привабливими, не сказати, що вони не достатньо привітні. Проте відчувається невидимий контроль, через який надовго залишатися в бібліотеці не хочеться. Певно, що не у кожній, але в більшості. Йдеться зокрема про небезпеку зробити щось, що не сподобається співробітникам, тобто забагато близького контакту між персоналом і користувачем.

Натомість у Франції цей фактор незручності відсутній. Співзасновниця громадської організації «Бібліотека майбутнього» Вероніка Селега поділилася з інтернет-ресурсом «Читомо» своїми враженнями від відвідування Публічної бібліотеки Парижа (BPI) в Центрі Помпиду.

Як розповідає авторка допису, тамтешні бібліотекарі тримають невидимий фронт. Усім абсолютно байдуже, які твої потреби на сьогодні, але є запит – буде відповідь. Безліч вільного простору, самостійність у діях. Потрібна консультація – ласкаво просимо до рецепції. Весь інший час – твій.

«Це створює відчуття повного єднання з простором. Чоловік, який говорить із собою і посміхається мені, відчувається у безпеці, я теж. Кожен стомлений студент вільно спить за столом, а я не боюся того, що хтось запитає у мене паспорт, якого я не мала з собою. Всім разом комфортно, зручно, безпечно, всіх єднають схожі процеси занурення у тему особистого інтересу чи дослідження, немає і натяку на „третє око”. Хоча ні, одне „третє око” все ж знайшлося. Але воно цифрове. На центральному вході встановлено камеру, яка дозволяє у реальному часі бачити чергу на вході до бібліотеки», – ділиться вона.

Щодо структури та наповнення, перший зал публічної бібліотеки – відкрита кімната з відеоіграми та комфортними кріслами. У глибині зали – кімнати для перемовин, розраховані на різну кількість осіб. У відеозалі, фонд якого налічує дві тисячі кінострічок, можна дивитися документальне кіно, бронювати

зал для перегляду документального архіву. Вражає і відкритий простір з ТВ-екранами – їх близько чотирнадцяти, біля кожного по 2 стільці. Екрани транслюють різноманітні іноземні канали, але цікавим є інше – контингент. Молодих людей тут немає, всі 50+, чоловіки, більшість з яких говорять між собою. Трохи осторонь розташовано кафе з вендинговими автоматами, де можна перекусити й просто відволіктися.

«Несподіваним співробітником бібліотеки виявився соціолог, який працює тут вже 20 років і вивчає поведінку та звички відвідувачів. Аудиторія збільшується, смаки змінюються. І це не про смаки в літературі. Це про різний світогляд, різні потреби, бажання, невдоволення. Та оскільки об'єднує всіх людей один дах, бібліотека також має задовольнити усіх», – зауважує Вероніка Селега [13].

Нині в Україні лише мріють про відкритий та інноваційний бібліотечний простір, який давно втілено не лише у Франції, а й в багатьох розвинених країнах Європи. Зокрема у Фінляндії.

В 2016 році The Guardian визнала Фінляндію країною з найвищим рівнем освіти й найбільшою кількістю читачів, бібліотек, персональних комп'ютерів і так далі. Цитата пересічного фіна (не філолога за фахом): «Я почуваюся некомфортно, якщо в моєму районі нема бібліотеки, навіть якщо я нею не користуюсь регулярно. Адже так я позбавлений можливості все ж туди піти у вільний час».

Виникає питання: як фінським бібліотекам вдалося стати невіддільною частиною життя громад, культурним центром, рівноцінним коворкінгам, кав'ярням, мистецьким просторам? А відповідь очевидна, бо все, що вбачається неможливим в пострадянській бібліотеці, тут з успіхом втілюється на практиці – і в Національній бібліотеці Фінляндії, і у бібліотеці Гельсінського університету, і у Центральній бібліотеці Oodi – будь -де в цій країні.

Відкритість. Отже, жодних формулярів, жодних перешкод, жодних очікувань виконання замовлення та неунікних контактів із працівниками бібліотеки. Відвідувачу довіряють, дбають про його комфорт і дають волю дій. Щоправда, у Національній бібліотеці Фінляндії доведеться залишити сумки й верхній одяг у камері схову, а все необхідне (ноутбук, гаманець, фотоапарат, телефон, блокнот тощо) помістити в пластиковий кошик. А далі в повному розпорядженні читача: електронна база і полиці книг. Звісно, якщо ви захочете позичити книжку додому або замовити щось із закритого фонду, вам знадобиться читачький квиток. Наприклад, картка Nelka дозволяє користуватися: каталогами бібліотеки Гельсінського університету, Національної бібліотеки, Інститут мов Фінляндії, Бібліотеки агентства Фінської спадщини, Товариства фінської літератури, Бібліотеки трудового руху й Балтіа-бібліотекою. Її може оформити кожен, хто досяг 15-річного віку, має місце проживання та фінський ідентифіка-

ційний номер. Також опція доступна студентам за обміном. Та, поза тим, у вільному доступі є більш ніж достатня кількість матеріалів для читання й роботи.

Державний пріоритет. Можна нескінченно розглядати статистику, але для повної картини все ж потрібен контекст. 2018 рік: 5–6 грудня в Гельсінкі відкрили нову центральну бібліотеку Ооді. По-суті, це 3-поверховий громадський простір, що вміщує кімнати для зустрічей та роботи, столи зі швейними машинками, 3D-принтери, кав'ярні, концертну залу, студію звукозапису та, звісно ж, саму бібліотеку. Весь простір продумано так, щоб можна було сісти, де заманеться, і працювати, спілкуватися або просто спостерігати за плином життя.

Все це – частина одного сучасного освітньо-мистецького комплексу, що складається із Гельсінського музичного центру й Музею сучасного мистецтва Кіасма. Головна особливість у тому, що всі локації розташовано прямисінько навпроти парламенту. Додамо сюди ще той факт, що Ооді було відкрито на честь Дня незалежності Фінляндії, 6-го грудня. І ці два невеликі спостереження прямо вказують, що освіта і культура для фінів – національний пріоритет, а бібліотека – без перебільшення стратегічний об'єкт державного значення.

На перший погляд може здатися, що така атракція може бути цікавою лиш обмеженому колу людей. Та познайомитись з культурно-архітектурним дивом (і це без іронії) зібралось багато людей різного віку та прошарків, серед яких були діти, пенсіонери, підлітки, люди з інвалідністю. За перший місяць бібліотеку відвідало близько 420 тис. осіб, що приблизно складає 60 % населення столиці. Програма відкриття включала і зустрічі з авторами, і перформанси, і промову президента, і трансляцію виступу Фінського національного оркестру просто неба, що виконував «Фінляндію» Яна Сібеліуса, під яку плакали й підтанцьовували перші відвідувачі Ооді. Саме такі деталі є дуже промовистими під час розмови про фінські бібліотеки.

Екологічний шлях. Фіни піклуються про розумне споживання, яке не обмежується сортуванням сміття. До прикладу, популярними є не лише вінтажні магазинчики й звичні для нас секонд-генди, а й кірпаторі. Кірпаторі (фін. *kirpputori*) – блошиний ринок вищого рівня. Щоразу, коли хтось купує речі в такому магазині, частина грошей автоматично потрапляє на рахунок власника. Таким чином, фіни з дитинства розуміють, що ресурси не є відновлюваними, а тому краще дотримуватися ресайклінгу (в буквальному сенсі означає «повторний цикл») й ділитися з ближніми своїми благами.

Бібліотека – це ще одне місце, яке допомагає фінам економити кошти, особистий простір і загальні ресурси. Безумовно, це досі те місце, куди люди приходять за знаннями, але тепер вони не обмежуються книжками. Наприклад, деякі простори окрім паперових носіїв пропонують аудіокнижки, ноти, настіль-

ні ігри й комікси. Також на спеціальній полиці неодмінно виставляються новинки та бестселери видавничого ринку, що також є досить промовистим у контексті порятунку людства від зайвих речей [12].

Молоде покоління і висока культура читання. Серед чинників цього поступу Фінляндії зазначають таке: дітям багато читають вдома; високі передплати газет; телебачення транслює багато іноземних передач, які не дублюються фінською, а лише титруються фінською та шведською (дивлячись телепрограми, діти та підлітки паралельно практикуються у читанні – через це значно покращується техніка читання); фінська мова читається так само, як і пишеться, що й допомагає дітям на етапі опанування читання; мережа книгозбірень має великі фонди, сучасне технічне забезпечення і чудову організацію; з дитинства громадяни Фінляндії знають про «начитаність фінської нації», що викликає у підростаючого покоління почуття гордості за те, що вони найкращі читачі.

Світову ж тенденцію до зменшення кількості книгозбірень Фінляндія компенсує онлайнними бібліотеками, книжковими автобусами, пунктами видачі книг, сервісами обслуговування клієнтів удома, призначених переважно для людей похилого віку та людей з особливими потребами, і навіть бібліотеками, організованими в лікарнях.

Технічні переваги бібліотек. Про них гріх не згадати, адже не тільки у великих містах, а й у найменших населених пунктах давно не використовуються паперові реєстрові засоби контролю видачі документів. Їх місця гідно зайняли електронні пристрої, що зчитують штрих-коди з обкладинки. Абонементські картки зі штрих-кодом дозволяють вносити без зайвих зусиль усі бажані книги до власного електронного «обліку». А повертати вже опрацьовані читацькі «позики» можна через інші автомати, навіть без картки: просто кладеш книги на рухливу стрічку, а як гарантію за повернення можна вимагати чек. Словом, усе працює як книжковий банкомат. До речі, для продовження часу читання книг не обов'язково навідувати бібліотекарів, усе можна зробити через інтернет.

Також у Фінляндії впроваджується нова система самообслуговування – на засадах електронного обслуговування. Тож виходить, що автомати для видачі й повернення книжок справно замінюють працівників, і вже зараз самообслуговування виправдовує свою доцільність, працюючи пізно ввечері й на вихідних. Кажуть, що з часом також і в денний час натрапити на працівників буде непросто. І жодних камер спостереження чи інших превентивних заходів: бібліотекарі вважають, що достатньо буде й того, що всередину можна зайти з квитком абонемента, скориставшись пін-кодом. В Данії і Швеції уже близько 200 таких книгозбірень, і в жодній з них не сталося ніяких злочинів.

Схоже, роль бібліотекарів у сучасному світі змінюється, а один з їхніх прямих обов'язків – видача та повернення документів – десь майже повністю

зник. Консультування читачів також стає менш потрібним, бо є доступ до інтєрнету. Однак експерти вважають, що бібліотекарська посада у Фінляндії не зникне, швидше, її буде перейменовано відповідно до нових функцій, подібних до менеджерських – наприклад, промоції читання [4].

Безперечно, в нашій країні з кожним роком з'являється все більше позитивних змін, але поки це поодинокі щасливі випадки розвитку українських книгозбірень в бік чогось цікавого й популярного у відвідувачів. Проте щоб кудись дійти, потрібна чітка й рівна послідовність руху, а не точкові прориви [12].

Команда української урбаністичної платформи Mistosite (проект аналітичного центру CEDOS) поспілкувалася з людьми, які працюють в українських бібліотеках і проектах, пов'язаних з бібліотеками, щоб дізнатися, чим, окрім книг, можна зацікавити сучасних відвідувачів, а також чи може бібліотека бути доступною для різних груп населення.

Марія Грищенко, аналіткня CEDOS у сфері міського розвитку. Публічні бібліотеки в містах завжди відігравали важливу соціальну, освітню та культурну функцію. Сьогодні бібліотеки і як інституції, і як простір переживають трансформації, пов'язані з викликами часу: відтік користувачів, зміна характеру та носіїв знання, зміна цінностей і стилів життя. Бібліотеки мають адаптуватися до сучасних умов. Більш того, стратегії трансформації бібліотек повинні стати важливою складовою міських стратегій та політик.

Під час навчання на освітній програмі з інтегрованого розвитку міст від CANactions у Вільнюсі, представники Аналітичного центру CEDOS досліджували трансформацію бібліотек в Литві та Україні. Ось деякі знахідки з цього досвіду, які можуть бути корисними для наших бібліотек.

Мультифункціональність – бібліотеки мають стати суспільним простором. Тут мають відбуватися заходи для різної аудиторії, починаючи від звичних освітніх подій до вечірок і виставок сучасного мистецтва. Корисною практикою є проведення подій у міському просторі поза бібліотекою. В нагоді стануть партнерства з іншими організаціями, освітніми центрами, громадськими організаціями або спільнотами мешканців, наприклад, ОСББ.

Простір має бути відкритим і доступним. Відвідувачам має бути зручно. Це стосується освітлення, меблів, робочих годин і, особливо, неформальності атмосфери. Необхідно відштовхуватися від того, що люди мають різні потреби для роботи – одним приємніше працювати в тиші, інших надихає жвава дискусія навколо. Особливо доступними бібліотеки мають бути для вразливих категорій – людей з інвалідністю, маломобільних.

Менше контролю – більше свободи самовираження. Зміна стилів життя і цінностей відвідувачів потребує зміни правил. Наприклад, можна дозволити приходити зі своїми напоями чи розширити можливості брати книги додому.

Позитивно вплине на діяльність бібліотеки і можливість користуватися читальною залом без офіційних процедур. Запропонувати зареєструватись відвідувачам можна і потім – дайте їм можливість «призвичаїтись до місця». Розуміння потреб аудиторії та відповідь на них.

Моніторинг потреб наявної, а також потенційної аудиторії дасть можливість зрозуміти, чого хочуть відвідувачі. Однак, важливо зберігати баланс між бажанням привабити нову аудиторію через створенням привабливого, сучасного, «молодіжного» дизайну і можливістю втратити наявну. Простір бібліотеки має «не відлякати» звичних відвідувачів – їм теж має бути тут затишно.

Зонування простору. Багатофункціональність простору має відповідати і його зонуванню. Для різних сценаріїв використання мають бути облаштовані відповідні простори. Наприклад, можливість зарезервувати кімнату для самостійної чи колективної роботи або організувати меблі так, щоби була можливість і для роботи поодиноці (для тих, хто потребує індивідуального простору), для роботи в групі. Okремо варто мати і простір для дозвілля, відпочинку, спілкування, перекусу чи кави.

Мережевість. Передбачає розбудову зв'язків та налагодження дистанційного доступу до ресурсів бібліотеки. Важливим є і створення єдиного реєстру користувачів, щоби реєстрація в одній бібліотеці давала можливість доступу та роботи і в інших бібліотеках мережі без реєстрації.

Зрозуміло, що деякі рекомендації можуть суперечити існуючим юридичним підставам і нормам, тому питання трансформації бібліотек має бути вирішено на рівні стратегій та політик.

В малих і середніх містах України часто доводиться стикатися з відкритими до співпраці бібліотеками. Вони надають приміщення для проведення освітніх заходів, тренінгів, громадських обговорень. У них відбуваються покази фільмів та дискусії, зустрічі з цікавими людьми.

Більш того, такі бібліотеки є і свого роду коворкінгами, наприклад, у бібліотеці міста Червоноград місцева юристка консультує клієнтів. Хорошим прикладом «виходу» бібліотеки в міській простір є ініціатива бібліотеки Дарницького району Києва створити бібліотеку просто неба в парку «Позняки». Акція мала як освітній, так і рекламний характер.

Простір бібліотеки має бути відкритим та доступним для всіх. Сьогодні літні люди є частими відвідувачами бібліотек. Для них мають бути створені зручні умови як для читання періодики, так і для спілкування. Можливо, варто запропонувати простір для гуртків для них. Відвідувачами бібліотек потенційно є і молоді батьки, тому треба створювати умови не лише для батьків, а й для дітей, навіть тих, хто ще не читає.

У суспільно значущих місцях має бути не лише багатофункціональність, а й можливості зустрічей в одному просторі різних соціальних груп. Наприклад, представників різних вікових груп. У цьому полягає важлива функція соціалізації. Як приклад, можна організувати події, де молодь буде навчати людей літнього віку комп'ютерній грамотності.

З іншого боку, в бажанні створювати сучасні яскраві простори може критися небезпека. Занадто «дорогий» та «стерильний» простір може привабити молодь і підприємців, однак він може відлякати соціально вразливі категорії, які є частими відвідувачами публічних бібліотек сьогодні...

Люсьєна Шум, виконавча директорка БФ «Бібліотечна країна». Міжнародний досвід демонструє, що майбутнє бібліотек за їхнім перетворенням в культурно-інформаційні центри, які будуть надавати широкий спектр послуг для різних цільових груп. Для цього треба провести системні зміни в бібліотечній галузі, які включатимуть перегляд застарілих законодавчих актів і нормативів, інформатизацію бібліотек та оновлення матеріально-технічної бази, оновлення книжкових фондів, перенавчання бібліотечних працівників з фокусом на сучасні компетенції. Бібліотека перестає бути читальнею та книгосховищем, а має крокувати в ногу з часом.

У рамках проєкту «Трансформація бібліотек в сучасні центри розвитку громад», який впроваджував «Бібліотечна країна» у пілотних громадах Тернопільської області за підтримки Посольства Великої Британії, представники Фонду ознайомилися з досвідом Терєбовлянської громади. Там реформували бібліотечну мережу і створили Центри культури та дозвілля у чотирьох селах. Вони повністю відремонтовані та модернізовані, мають сучасну інформаційну техніку, нові книги, зручний графік роботи для відвідувачів. Як результат, з початку роботи центрів кількість відвідувачів збільшилася на 85 %.

Обов'язковим для бібліотек має бути наявність комп'ютерів, доступу до інтернету. Актуальною буде дитяча зона з книгами і розвиваючими іграми. Дуже популярною є послуга «бібліоняня», коли батьки можуть залишити дітей на певний час під наглядом бібліотекарів. Молодь можуть зацікавити різні тренінги, курси з програмування та робототехніки, тематичні вечірki. Для дорослих це консультації спеціалістів: юриста, психолога, з питань пенсій, субсидій; навчальні курси з комп'ютерної грамотності, підприємництва; вивчення мов.

Бібліотеки також можуть залучати волонтерів, які будуть допомагати в організації заходів, вести сторінку в соціальних мережах, генерувати креативні ідеї. Майже кожна бібліотека Велика Британія має «друзів бібліотек»: волонтерські осередки, які беруть активну участь в її роботі.

В бібліотеці мають бути сучасні книги для заохочення користувачів. Для цього можна залучати меценатів, адже книжкова благодійність набуває популя-

рності. «Бібліотечна країна» впроваджує акцію «Подаруй книги рідній бібліотеці», яка пропонує зручний механізм для поповнення книжкових фондів бібліотек.

Бібліотека – це місце, де кожен може отримати послугу безкоштовно або за дуже невеликі кошти. І тут при нагоді стануть різнопланові послуги саме для різних верств населення. Для дітей – пізнавальні заходи, для людей похилого віку – клуби спілкування або навчання сучасним знанням та навичкам, безробітним – місце, де допоможуть скласти резюме або пройти навчальні курси.

Влад Головка, колишній бібліотекар Відкритої бібліотеки красних мистецтв. Зазвичай бібліотеку пояснюють через книжки. В українських бібліотеках ці книги, зазвичай, існують наче в якомусь смисловому вакуумі. Насправді вони про щось розповідають, описують, ставлять питання чи відповідають на них. Відповідно, можна працювати з цим: якщо в бібліотеці з'являється книга про кіно, чому б не показати пов'язаний з книгою фільм і не влаштувати говорильню про нього та про книгу водночас? До того ж, наші бібліотеки як простори часто сприймаються як щось закриті та навіть вороже: десь це «совкова» нафталінна затхлість, а десь, навпаки, новомодна снобська зверхність. Часто така герметизація простору відбувається незалежно від команди бібліотеки. У такому разі треба працювати з позиціонуванням бібліотеки назовні та зміною її образу в спільноті. Але часто наші бібліотеки справді закриті й ворожі. Тоді потрібна докорінна зміна всієї структури, а може й творення нової.

Я був одним з учасників команди Відкритої бібліотеки красних мистецтв. Це приклад створення бібліотечного простору «з нуля». Ми з друзями займалися Відкритою на волонтерських засадах: обговорювали концепцію, працювали в просторі, спілкувалися з відвідувачами, багато працювали в соцмережах. Спершу ми працювали раз на тиждень у приміщенні Школи фотографії Віктора Марущенка. Кожне наше відкриття було тематичною зустріччю, до якої ми готували корпус критичних текстів, ділилися матеріалами у вільному доступі, а в неділю зустрічалися наочно й усе це обговорювали.

За рік такої роботи довкола Відкритої утворилася цікава пластична спільнота, для якої треба було пропонувати вже щось більше – тоді ми влилися в арт-простір Плівка у Центрі Довженка, де працювали вже п'ять днів на тиждень. Цей проєкт уже закрито, але скоро там працюватиме нова бібліотека, яку створюють мої колеги з команди Відкритої.

Зараз доба мультидисциплінарності й гібридних медіумів, цим варто користуватися. Книга для сучасної бібліотеки – точка збірки історій, які можна розповісти одночасно у декілька способів: у постах в соцмережах, у вірусному відео, під час лекції чи обговорення у фізично осяжному просторі. Бібліотекам варто не боятися експериментувати з форматами, адже деколи привернути ува-

гу до книги може не її анотація, а тематична рейв-вечірка чи чаювання з обговоренням. Насправді робити бібліотеку ексклюзивною для якоїсь конкретної групи набагато важче, та й рідко, коли доцільно. Інклюзивність простору бібліотеки вже давно варто було б сприймати за замовчуванням.

Ольга Пацеля, завідувачка філії Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені Заболотного. Для трансформації українських бібліотек в центри громад, насамперед, необхідне усвідомлення змін та готовність змінюватись самих працівників бібліотек, необхідності виходити з зони особистого комфорту та за межі приміщення бібліотеки. Не просто декларувати зміни, а системно їх впроваджувати, вивчати та реагувати на запити суспільства.

Сьогодні є велика потреба в спілкуванні у безпечних, комфортних місцях. Бібліотека може і має стати «третім місцем» в громадському просторі, де навчання проходить поруч із цікавими дозвіллями, є рівний доступ до інформації, зручні та сучасні сервіси. Бібліотека – дружнє середовище для людей різних соціальних верств, простір без бар'єрів для людей з інвалідністю, з дитячою кімнатою та кав'ярнею. Приміщення з сучасними кліматичними системами, просторі і світлі, електронний каталог, електронне замовлення книг.

Необхідно працювати з користувачами, реагувати інноваційними і суспільно значимими пропозиціями, орієнтованими на потреби читачів. Бібліотека Заболотного стала обслуговувати користувачів на годину довше у вечірній час. Соціальний проєкт «Історія малих міст України» дає змогу громадам малих міст вивчати свою історію та ставати інвестиційно привабливими. Проєкт «Бібліотечні будівлі» ставить питання про проєктування та облаштування бібліотечних будівель, демонструє світовий досвід з цього питання.

Дуже важливо налагоджувати ефективну комунікацію, знати громадську думку про роботу бібліотеки і спільно обговорювати, як трансформувати бібліотеку, щоби вона стала частиною їхнього життя. З 13 по 17 березня 2018 року пройшов воркшоп Archintegration 2018 зі створення дизайн-проєктів публічного простору бібліотеки Заболотного. Молоді архітектори та студенти говорили про брендування бібліотеки, самоорієнтацію користувача, вільний доступ до книг, розташування меблів та кольорову гаму, демонстрували приклади використання терас та простору поруч з бібліотекою.

Все має значення. Бібліотека повинна давати більше, ніж очікують користувачі, та викликати у них приємні емоції і захоплення. Сьогодні успіх приносять насамперед нові ідеї; мислення не проблемами, а можливостями. Коли віє вітер, потрібно зводити не мури, а вітряки.

Вероніка Селега, кураторка проєкту змін публічних бібліотек Києва. Центр спільнот, місце соціалізації, публічний простір – це ті поняття, які вклю-

чає в себе велике слово Бібліотека. Бібліотека – це коворкінг. І публічні бібліотеки не стають коворкінгами, вони завжди ними і були...

У Відні та Берліні перевтілення відбулися близько 15 років тому, але історично у нас різні основи. Більш близькі для нас приклади Москви, Санкт-Петербурга, де бібліотечна традиція ідентична до Києва. Вражають, в першу чергу, кількість відвідувачів, їхній вік (25–30 років) та можливість працювати разом у групах. Окрім книг, відвідувачів можна зацікавити додатковими заняттями, спрямованими на дітей і підлітків. Наприклад, у бібліотеці Григоровича-Барського (імені Валі Котика) вже 4 місяці триває експеримент з безкоштовною програмою додаткових занять. Для дорослих також є заняття, лекції у вечірній час.

Бібліотека – це безбар'єрний простір, який враховує потреби абсолютно всіх людей. Людям похилого віку має бути зручно підійматися сходами, довго сидіти у кріслах. Людям з інвалідністю мають бути доступні всі зали і бібліотечні простори, навіть якщо вони розташовані на даху. Мама з немовлям не повинна просити дозволу змінити підгузки, просто має бути спеціальне місце для цієї потреби. Важливо усвідомлювати, що публічна бібліотека належить кожному з нас, це міський простір, який розвивається за рахунок участі громади, а не лише бібліотекарів [14].

Нинішній міністр культури, молоді та спорту Володимир Бородянський, на відміну від своїх попередників, які належали до творчої інтелігенції, є представником бізнесу й управлінцем із досвідом. В умовах реформування Міністерства, яке Євген Нищук залишив прозорим і таким, що керується суспільною думкою, Бородянський ставить більш амбітну мету – зробити дотаційну галузь компетентною та ефективною, сформувавши нові принципи роботи та взаємодії [15].

У команду з розробки стратегії нового міністерства він запросив співвласника популярного видавництва «Наш формат» Антона Мартинова, який очолив напрям «Книги та видавнича індустрія». В інтерв'ю для «Української правди. Життя» він, зокрема, висловив свою позицію щодо реновації вітчизняних книгозбірень: «Нам треба зробити бібліотеки бажаними для відвідування, наповненими актуальним контентом і нетворкінгом. Не тільки книжками. Я бачу це, як різнопланове дозвілля: майстер-класи, курси, події, дискусії та інший різнобічний культурний продукт від кіно до театральних вистав, а ще майданчик для комунікації і кристалізації нового громадянського суспільства, яке буде привитим проти вірусу дезінформації, поширення фейків. Це інструмент для досягнення важливої мети в баченні міністра: він хоче збільшити кількість активно залученого громадянського суспільства з 6 %, що дає соціологія, до 10–15 %. Думаю, мова йде щонайменше про 5 років. Ньюанс у тому, що в Україні – 15,5

тисяч публічних бібліотек із врахуванням філій, 13,5 тисяч з них – у селі, це близько 87 %. Видно, що не всі бібліотеки хочуть і можуть змінюватися. На всі бібліотеки грошей, на жаль, не вистачить. Потрібно буде тягнути тих, хто хоче і може розвиватися» [16].

Хочеться вірити, що в недалекому майбутньому ми побачимо максимально відкриті й привабливі новими сенсами сучасні бібліотеки, де можна з користю для себе провести вільний час. Головне ж, зберегти ці заклади в громадському просторі України.

Список літератури

1. Голомша М. Простір бібліотеки життя: знання, емоції, настрої [Електронний ресурс] / Микола Голомша. – Режим доступу: https://ukr.lb.ua/blog/mykola_golomsha/424335_prostir_biblioteki_zhittya_znannya.html.

2. Трегуб Г. Книжковий фундамент: чи є в української бібліотечної галузі шанс на осучаснення та в якому напрямку воно має відбуватися [Електронний ресурс] / Ганна Трегуб // Тиждень. – 2018. – 1 груд. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Culture/223065>.

3. Україна на 88 місці у доповіді ООН щодо розвитку людства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2539080-ukraina-na-88-misci-u-dopovidi-oon-sodo-rozvitku-ludstva.html>.

4. Бабурець М. Чому Фінляндія любить читати: архітектурні й сервісні принади бібліотек [Електронний ресурс] / Марина Бабурець. – Режим доступу: <http://archive.chytomo.com/news/chomu-finlyandiya-lyubit-chitati-arxitekturni-ta-servisni-prinadi-bibliotek>.

5. Трегуб Г. Про виклики й шанси, які постають перед українською культурою в умовах децентралізації [Електронний ресурс] / Ганна Трегуб. – Режим доступу: http://m.tyzhden.ua/Culture/210164?fbclid=IwAR0_MmO5JXwzVYYq7AoBXvVzqyrSSC0iV734tKm8ahITXQK_OLzCeJeJc-M.

6. Шпак В. Парадокси бібліотечної мережі [Електронний ресурс] / Віктор Шпак // Уряд. кур'єр. – 2019. – 8 серп. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/paradoksi-bibliotechnoyi-merezhi/>.

7. Шуткевич О. «Перезавантаження» сільських клубів: як на Вінниччині шукають шляхи для трансформації будинків культури в заклади нового типу [Електронний ресурс] / Олеся Шуткевич // День. – 2018. – 11 квіт. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrayiny/perezavantazhennya-silskyh-klubiv>.

8. На Вінниччині в ОТГ відкрили вже другу мультимедійну бібліотеку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric->

regions/2673360-na-vinnicini-v-otg-vidkrili-vze-drugu-multimedijnu-biblioteku.html.

9. На Буковині обговорювали реформування закладів культури в ОТГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2672936-na-bukovini-obgovoruvali-reformuvanna-zakladiv-kulturi-v-otg.html>.

10. Стрижова О. Тишины не должно быть в библиотеке. Это как? [Електронний ресурс] / Ольга Стрижова. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29870975.html>.

11. Читати, крутячи педалі: у бібліотеці Херсона з'явився книгобайк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2774111-citati-krutaci-pedali-u-biblioteci-hersona-zavivsa-knigobajk.html>.

12. Калитенко Т. Заходь, бери, читай: як працюють фінські бібліотеки [Електронний ресурс] / Тетяна Калитенко. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/iak-chytaiut-u-kraini-mumi-troliv-pro-finski-biblioteku/>.

13. Селега В. Публічна бібліотека в Парижі: відеоігри, кінозали, автомати з їжею та черги на вході [Електронний ресурс] / Вероніка Селега. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/publiczna-biblioteka-v-paryzhi-videoihry-kinozaly-avtomaty-z-izheiu-ta-cherhy-na-vkhodi/>.

14. Боброва А. Сховище книг чи центр спільнот: куди рухаються українські бібліотеки [Електронний ресурс] / Анастасія Боброва. – Режим доступу: <https://mistosite.org.ua/uk/articles/skhovyshche-knyh-chy-tsentr-spilnot-kudy-rukhaiutsia-ukrainski-biblioteku>.

15. Паленчук А. Чому можна повірити Бородянському [Електронний ресурс] / Анна Паленчук. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/09/5/238121/>.

16. Андрейців_І. Як українську книжку зробити sexu. Антон Мартинов про державну стратегію з розвитку книг та читання [Електронний ресурс] / Ірина Андрейців. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2019/09/11/238149/>.

Матеріал підготувала

Шлепакова Т. Л.

головний бібліограф відділу наукового аналізу та узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування ***І. Г. Піленко***

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 1,16. Б/т. Зам. 89. Безплатно

НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12